

KULTŪRINIŲ ARCHETIPŲ RECEPCIJA PLANUOJANT URBANISTINĘ RENOVACIJĄ

Vytautas Petrušonis

Architektūros pagrindų ir teorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,

Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas vytaas_petr@yahoo.com

Įteikta 2011-10-24

Santrauka. Planuojant urbanistinę renovaciją turi būti atsižvelgta į daugybės subjektų, darančių įtaką miesto aplinkos tvarkymui, interesus, intencijas ir galimybes. Konsensinį pagrindą gali sustiprinti projektavimo eigą veikiančių „teiginių“ formulavimas neapsiribojant individo psichologijos kategorijomis, o tokių informacinių vienetų formavimo procese didesnę dėmesį skiriant kolektyvinės psichologijos plotmei. Būtent tai gali atlikti kultūriniai archetipai, kurie praplečia kultūrinį kontekstą ir paskatina adekvatesnę bei motyvuotesnę renovuojamos urbanistinės aplinkos elementų reikšmės suvokimą. Nagrinėjama, kokių laipsniu urbanistinę renovaciją veikiančiuose reglamentiniuose teiginiuose atspindima su kultūriniais archetipais susijusi plotmė. Kritiškai išanalizavus ir įvertinus urbanistinės renovacijos proceso idėjinius pagrindus, nustatyta, kad kultūrinių archetipų recepcija iš esmės nepasireiškia, nes dominuoja deskriptyvieji naratyvai, užgožiantys mitologinius naratyvus, labai svarbius egzistencinei ikirefleksinei patirčiai prezentuoti kūrybiniame procese. Aptariami alternatyviniai renovacijos planavimo reglamentavimo būdai.

Reikšminiai žodžiai: urbanistinė renovacija, kultūros paveldo apsauga, kultūriniai archetipai, deskriptyvusis naratyvas, mitologinis naratyvas, užstatymo morfotipas.

Įvadas

Planuojant urbanistinę renovaciją turi būti atsižvelgta į daugybės subjektų, darančių įtaką miesto aplinkos tvarkymui, interesus, intencijas ir galimybes. Tik tada renovacijos projektuose komunikuojamos idėjos gali būti adekvačiai suprantamos. Konsensinį pagrindą gali sustiprinti projektavimo eigą veikiančių „teiginių“ formulavimas neapsiribojant individo psichologijos kategorijomis, o informacinių vienetų formavimo procese didesnę dėmesį skiriant kolektyvinės psichologijos plotmei, kurioje ypatingą reikšmę turi kultūriniai archetipai, perteikiantys „Mes“ plotmę.¹

Straipsnio tikslas nustatyti, kokių laipsniu urbanistinę renovaciją veikiančiuose reglamentiniuose teiginiuose operuojama kultūriniais archetipais, tai yra – kokia kultūrinių archetipų recepcija.² Kultūrinių archetipų sąvoka žymi su žmogiškąja veikla susijusius visuotiniai, bendrai suprantamus prototipinius raiškos modelius.³ Nustatyta, kad kultūriniai archetipai atlieka organizuojantį vaidmenį visuomenės gyvenime. Tai vyksta daugelyje sričių. Kultūriniai archetipai sukuria kumuliacinį – prasmės priauginimo – efektą, todėl labai svarbūs bendraujant, vykstant informaciniam

¹ Suvokimas yra aktualizuotas prisiminimas. Tačiau jis visada yra *nenuosavas*. Iš čia išplaukia, kad *mano* atmintis ir *mano* suvokimas nepriklauso *man*. Pasirodo, kad *nenuosavas* prisiminimas yra kažkas, ką *aš* įsisavinau aktualizacijos momentu. Tai, beje, egzistuoja tik virtualiai; tai dalykas, kurio negalima prisiminti iš individualios praeities ir todėl tai nepriklauso „Aš“ plotmei, bet greičiau sietinas su „Mes“, su bendruomenės plotme (Petrušonis 2007; Аронсон 2004: 29).

² Plg. recepcija – kurių nors praeities visuomenės sociologinių ir kultūrinių formų perėmimas ir pritaikymas vėlesnėje visuomenėje (Tarptautinių žodžių žodynas 1985: 416).

³ Plg. archetipas kaip „pirmavaizdis, prototipas“ (Tarptautinių žodžių žodynas 1985: 43); pažymins „kultūrinis“ skirtas pabrėžti žmogiškosios veiklos aspektui (Tarptautinių žodžių žodynas 1985: 276).

mainams. Taip yra todėl, kad jie, rezonuodami su komunikacijos dalyvių egzistencine patirtimi, veikia emocijas ir intencijas.⁴

Straipsnyje kritiškai analizuojami ir įvertinami urbanistinės renovacijos proceso idėjiniai pagrindai, nustatomas kultūrinių archetipų recepcijos planuojant urbanistinę renovaciją pobūdis, aptariami alternatyvūs renovacijos proceso reguliavimo operuojant kultūriniais archetipais būdai.

Urbanistinės renovacijos proceso idėjiniai pagrindai

Nesiimdami nagrinėti viso urbanistinės renovacijos teorinio diskurso, apsiribokime metodinių principų (kurie lemia reglamentinių teiginių, pateikiamų teritorijos planavimo dokumentuose, paveldosaugos ekspertizėse, formulavimą) analize. Pasirinkome nagrinėti tris „rezonansines“ metodines prieigas: užstatymo morfotipų „metodologiją“, vieną iš „senosios ir naujosios architektūros integravimo“ teorijų ir kultūros paveldo objektų vertingųjų savybių nustatymo principus.

Pradžioje atsiradusi kaip preliminari priemonė „Užstatytų Vilniaus teritorijų tankinimo metodikoje“ (2001), užstatymo morfotipų „metodologija“ netrukus tapo labai populiari – ji naudojama teritorijų tvarkymui reglamentuoti tiek Vilniaus miesto bendrojo plano dokumentuose, tiek ir Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente (2003), taip pat kituose teritorinio planavimo dokumentuose. Operavimas užstatymo morfotipais urbanistinio reglamentavimo srityje – tai bandymas dirbti miesto kompozicinės idėjos lygmenyje. Aiškinant užstatymo morfotipų taikymą nurodoma, kad sprendiniai tikslinami įvertinant „kvartalo, kito urbanistinės aplinkos elemento esamą arba numatomą formuoti morfotipą“ (Užstatytų... 2001).

Priminsiu keletą deklaruojamų užstatymo morfotipų (pagal Užstatytų... 2001):

„*Miesto vilų*“ užstatymas. Šiam užstatymo tipui būdingi didesnio tūrio (iki 4–5 aukštų), dažniausiai kvadratui artimo plano pastatai, statomi atitraukti bent nuo trijų sklypo ribų. Taip paprastai užstatomi prabangesni gyvenamieji, ambasadų, rezidencijų rajonai, kur siekiama suformuoti mažiau intensyvių, gausiai apželdintą užstatymą.

Perimetrinis-posesijinis užstatymas. Senamiesčiui būdinga uždaro išorės perimetro, dažniausiai stichiško plano užstatymo struktūra, kai užstatymas formuoja-

mas blokuojant pastatus ant sklypo ribų palei gatvę ir kvartalo vidinėje dalyje palei posesijų ribas.

Pabrėžiama, kad reglamentuojant planuojamoje teritorijoje užstatymo tipą jis privalo atitikti miesto struktūrinio elemento (kvartalo, rajono), kuriame yra planuojama teritorija, tipą, išskyrus tam tikrus atvejus. Užstatymo tipo pakitimai galimi (Užstatytų... 2001), jei tai yra numatyta galiojančiuose teritorijų planavimo dokumentuose ar, atlikus išsamią esamos padėties analizę, galima teigti, kad planuojamoje teritorijoje vyraujantis užstatymo tipas aiškiai neatitinka teritorijos statuso mieste, neturi išliekamosios vertės ir privalo būti keičiamas kitu, intensyvesnę teritorijos panaudojimą leidžiančiu užstatymo tipu.

Kai morfotipas keičiamas, keičiama ir kompozicinė idėja. Tai natūralu, nes miestui vystantis morfotipai turi keistis. Tačiau jokių būdu negalima teigti, kas neretai daroma, kad užstatymo morfotipas lemia vietos savitumą, – tai yra tik vienas iš savitumo formantų. Konkrečiose vietose morfotipų raidos dinamiką reikia reglamentuoti įvertinant ir tų vietų vidinius kodus, kurie nepatenka į morfotipo kategorijos turinį, tai yra dar gali būti tokių vietovės savybių, kurios fiksuoja savitus bruožus identifikacinėje plotmėje nepriklausomai nuo morfotipo, kuris faktiškai yra tik „vidinė“ tam tikros atskiros dalinės „evoliucinės epochos“ (sakykim, XXI a. pirmojo dešimtmečio) kategorija; jos veikimas apribotas tik *būties* plotme ir todėl ja negali būti operuojama viso istorinio proceso kontekste, tai yra *tapsmo* plotmėje. Valdos savitumą formuojantys bruožai taip pat gali būti reikšmingi ir tuo, kaip jie išreiškia kompozicinius ypatumus tiek pačio kvartalo, tiek didesnių teritorinių darinių mastu. Valdos objektų ypatumai visų šių teritorinių lygmenų atžvilgiu gali būti perteikti kokybiniais modeliais, kuriuose figūruoja kultūriniai archetipai.

Kita aktuali metodinė prieiga – „senosios ir naujosios architektūros integravimo“ teorija, kurią reprezentuoja A. Miškinis ir jo kolegų atlikti daugelio Lietuvos istorinių miestų tyrimai ir principinio projektavimo darbai (Miškinis 1991, 2005⁵). Šiai teorijai būdingas semantinės ir fenomenologinės analizės ignoravimas. Šie darbai paremti aplinkos objektų estetinių savybių analitišku nagrinėjimu, remiantis individo psichologija; tokia prieiga būdinga XX a. estetikoje pasireiškusiam antrajam meninės raiškos analizės etapui; kitas žings-

⁴ Tai, kad archetipų savybės rezonuoti su pirkėjų vidiniu pasauliu yra veiksmingai naudojamos komerciniais tikslais, atitinkamai struktūruojant informaciją apie produktą, nurodo Phil Windley (2003).

⁵ Detaliau apsistojama ties šiuo rinkinyje pateiktą 1986 m. parengtą „Metodinių rekomendacijų senosios ir naujosios architektūros integravimui projektuojant LTSR istorinius miestus“ analize (p. 145–170). Šios prieigos aktualumą liudija ir neseniai parengtas Kauno Naujamiesčio urbanistinis modelis (Miškinis 2009).

nis estetikoje buvo perėjimas prie kontekstu pagrįsto vertinimo (Dickie 2005: 78; plačiau žr. Petrušonis 2010).

Pagal šią prieigą bendra istorinio miesto formavimo koncepcija (Miškinis 2005: 162) numato tokias priemones: aukštingumo nustatymas atskiroms zonoms (padidintas, vidutinis), vertikalių akcentų ir dominančių išdėstymas (pabrėžiant esamų saugojimą), tūrinių ir plastinių akcentų pasiūlymas, perspektyvų atvėrimas arba jų panaikinimas, naujų tūrių išdėstymas, esamo perimetrinio užstatymo saugojimas, meno kūrinių panaudojimas, želdinių suformavimas, mažųjų aplinkos elementų, dangų sutvarkymas, dizaino elementų naudojimas, pėsčiųjų takų numatymas. Taip pat kai kuriais atvejais siūloma iškelti gamybinės paskirties objektus.

Atsižvelgiant į tokią bendrą formavimo koncepciją, atskirų zonų (dalių) vertę ir būklę, nustatomas teritorijos statybos pertvarkymo režimas ir nurodoma, kur paliekama esama urbanistinė struktūra, kur galima lokalinė urbanistinė rekonstrukcija, kur galima imti taikyti naują funkciją, kur reikia papildyti esamą urbanistinę struktūrą plastiniais ir vertikaliais akcentais, kur reikia eliminuoti urbanistinių klaidų poveikį (Miškinis 2005: 162).

Apskritai ši metodinė prieiga pasižymi labai bendro pobūdžio, kontekstiškai nemotyvuotais reglamentiniais teiginiais (faktiškai jau projektiniais sprendiniais); tai pasakytina ir apie pastatų pertvarkymo reglamentavimą, ir apie aikščių bei gatvių formavimą, kuris apsiriboja vizualinio paįvairinimo pasiūlymais (Miškinis 2005: 164–169).

Trečioji metodinė prieiga demonstruoja kultūros paveldo objektų vertingųjų savybių nustatymo principus. Tai apibrėžta Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatyme⁶ ir Nekilnojamojo kultūros vertybių vertinimo ir atrankos kriterijų apraše.⁷ Urbanistinių struktūrų vertė, lemianti jų saugojimą, apibrėžiama statiškai, absoliutizuotai, yra kontekstiškai uždara. Aprašo priede nurodytos vertinamų objektų ar vietovių ir elementų pavyzdinės vertingosios savybės faktiškai tėra tik tematinis deskriptyvusis perteikimas, specialių terminų, kurių turinys „užrakintas“ šių dienų teorinių modelių sampratoje, vardijimas⁸.

Toliau panagrinėsime, kaip pristatytose trijose metodinėse priegose figūruoja kultūriniai archetipai.

⁶ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 2008-05-08, Nr. I-733.

⁷ Nekilnojamojo kultūros vertybių vertinimo ir atrankos kriterijų aprašas. Patv. LR kultūros ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. ĮV-150.

⁸ Detali šių teisinių dokumentų analizė yra pateikta autoriaus straipsniuose „Vietovės kultūrinio tapatumo subjektyvus substratas“ (Petrušonis 2002) ir „Urbanistinių vertybių apsaugos metaloginis aspektas“ (Petrušonis 2006).

Kultūrinių archetipų recepcijos planuojant urbanistinę renovaciją pobūdis

Kultūriniai archetipai gali būti siejami su tuo, kas kartais vadinama pažinimu per mitą (Robinson 1990: 20; Groat, Wang 2002: 25). J. Robinson visą architektūrinių tyrimų metodų lauką pagal dominuojančias paradigmas suskaidė į dvi grupes. Šioms dviem grupėms apibrėžti ji pavartojo terminus *mokslas* ir *mitas*. Mokslinis nagrinėjimas susijęs su matematinio aprašymu, jis yra atomistinis, redukcionistinis, pasižymi konvergentiniu pobūdžiu (operuoja apibendrinimais). Iš kitos pusės, mitinis arba poetinis aprašymas pristato tyrimo objektą holistiškai kaip vientisą; toks aprašymas pasižymi divergenciniu pobūdžiu (tai yra objekto vaizdas nagrinėjamas įvairiais aspektais), tokiam tyrimui būdingas dinamiškumas. Šios paradigmos ištakos sietinos su meno ir humanitarinių mokslų metodais.

Robinson modelis primena žymaus matematiko, egiptologo R. Schwaller de Lubicz schemą, kurioje jis tyrimų metodų lauką ir interpretavimo priemones grupuoja į *egzoterinius* (mokslinius) ir *ezoterinius* (simbolinius) (Schwaller de Lubicz 1951; Шваллер де Любич 2001) ir nurodo abiejų prieigų derinimo būtinumą. Schwaller de Lubicz aiškina, kad mokslas, siekdamas racionalaus paaiškinimo, pirma egzoteriškai nustatė mikropasaulio mechanistinius dėsningumus, o tada, turint juos omenyje, prie mikropasaulio fizinių dėsningumų, teorinių reliatyvumo dėsningumų bei megapasaulyje fizikos dėsningumų atskleidimo buvo priartėta taip nustatytas matematinės formas interpretuojant simboliniu (ezoteriniu) būdu.

Mitologinio ir deskriptyviojo aprašymo sąveikos imperatyvą pabrėžia J. Lotmanas ir B. Uspenskis (2004). Tai, ką jie vadina deskriptyviuoju būdu, galima sieti su „moksliniu“ (J. Robinson) ir „egzoteriniu“ (R. Schwaller de Lubicz) vaizdavimu ir interpretavimo būdu. A. Rappaport, daug dėmesio skyęs architektūrinės formos, architekto kūrybinio mąstymo klausimams, taip pat diferencijuoja mokslinę ir mitologinę prieigas, pabrėždamas jų papildomumą (Рappапорт 1990).

Toliau aptarinėdami urbanistinės renovacijos planavimo procese figūruojančių dokumentų reglamentavimo teiginių tipus vartosime sąvokas *deskriptyvusis naratyvas* ir *mitologinis naratyvas* (naratyvas – tai reiškinio atspindėjimas kartu su vertinimu – interpretavimu).

Visose trijose anksčiau pristatytose metodinėse priegose dominuoja deskriptyvieji naratyvai. Būtent tokiu – deskriptyviuoju vaizdavimu pagrįsta užstatymo morfotipo idėja. Nepaisant to, kad A. Miškinis teigia,

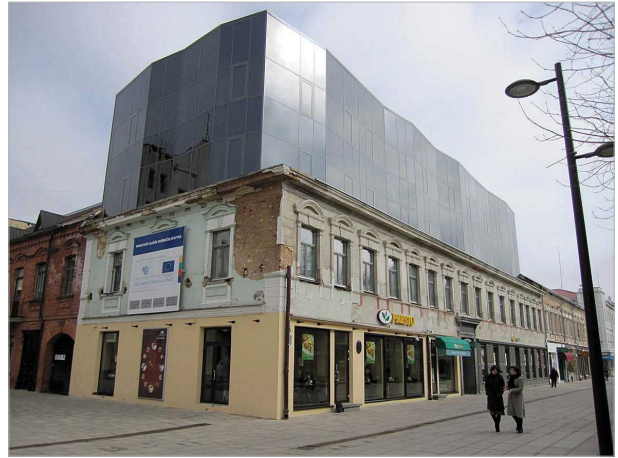
jog nepretenduoja atlikti už architektą darbo⁹, jo siūlo muose modeliuose faktiškai figūruoja vien deskriptyvuoju naratyvu paremtas tiesioginis reglamentavimas, blokuojantis architektams galimybę kūrybinio akto metu pasinaudoti egzistencinio suvokimo privalumais ir pasinaudoti kūrybinės abdukcijos galimybėmis.

Abdukcinių svarstymų, kur ypatingą reikšmę praktinių klausimų sprendimui turi asmeninė egzistencinė patirtis, svarbą pabrėžė M. Haidegeris. Visas svarstymo procesas gali būti suskaidytas į analizę, kūrybinę abdukciją ir validavimą (Belting *et al.* 2002). Kūrybinės abdukcijos esmė – remtis keletu dalykinių padėčių ir išgalvoti hipotezę apie ryšį; pavyzdys: heliocentrinė Koperniko teorija buvo suformuluota abduktoriai (Belting *et al.* 2002). C. S. Peirce aiškina, kad abdukcija tai prielaidos darymas iš išvados. Pavyzdžiui, jei lyja ir žolė sušlampa, tai galima abdukuoti (kelti hipotezę), jog galbūt lijo. C. S. Peirce aiškina, kad būtent toks sprendimo būdas būdingas žmonėms, jis formuoja jų patyrimą atpažinti hipotezes, spėjimus, galinčius geriau paaiškinti padėtį (Abduction 2011).

Labai gaila, kad A. Miškinis atsisakė minties savo ir kolegų rengiamuose miestelių modeliuose pasinaudoti jo paties anksčiau – 1974 m. nustatytais dėsniniais (Miškinis 1974). Jis nesuprato jų kaip kultūrinių archetipų reikšmės. Dėl to pasiūlymuose-modeliuose reglamentiniai teiginiai tapo beveidžiai, statiški, igavo absoliučią reikšmę.

Tą, kad deskriptyvūs pagrindimas dominuoja ir kultūros paveldo objektų vertingųjų savybių nustatymo metodologijoje, patvirtina ir pastato Laisvės alėjos Nr. 90, Kaune, renovacija (1 pav.). Ekspertai apibrėžė renovuojamo pastato – būdingo XIX a. Kauno Naujamiesčio statinio – vertingus bruožus tokia tvarka, kaip reikalauja vertingųjų savybių nustatymo aprašas (Lukšionytė-Tolvaišienė, Steponaitytė 2004). Architektai pagal identifikuotas vertingąsias pastato savybes atliko renovaciją. Tačiau rezultatas nepatenkino nei ekspertų, nei kultūros paveldo apsaugą kontroliuojančių institucijų, nei visuomenės. Galima teigti, kad objekto vertingosios savybės, pastato pertvarkymo galimybės ir apribojimai, suformuluoti kategoriškais teiginiais, pateikti išimtinai apibendrintais deskriptyviaisiais naratyvais – kategorijomis, kurios nerezonuoja su projektuotojų kūrybinio mąstymo kategorijomis.

Dar XVIII a. pradžioje E. Burke (1730–1797) teigė, kad grožis gali būti suskaidytas ir aprašytas empirinių atributų sąrašais (Groat Wang 2002: 104). Dabartinė si-

1 pav. Renovuotas pastatas Laisvės alėjoje Nr. 90, Kaunas. V. Petrušonio nuotrauka (2011-04-05)

Fig. 1. Renovated building at Laisvės alėja No. 90, Kaunas. Photo by V. Petrušonis (2011-04-05)

tuacija liudija, kad kultūros paveldo vertingųjų savybių nustatymo „teorijai“ būdingas XVIII a. sampratos lygis.

Jei perdėm didelė reikšmė suteikiama deskriptyviams naratyvams, kaip kad yra šiuo metu (tai liudija trijų metodinių prieigų analizė), tai galima kalbėti apie tam tikrą renovacijos planavimo subjekto šizofreniškumą. Ir tai ne metafora. Tiesiog tokiu atveju komunikacija – informacijos perdavimas – vyksta tokiomis sąlygomis, kai informacijos gavėjas to, kas perduodama, adekvačiai suvokti iš esmės negali.

Alternatyvūs renovacijos proceso reguliavimo būdai

Geriausiai abdukcinis metodas būtų realizuotas įterpiančiomis mitologinius naratyvus į reglamentus. Skirtingą nuo vien deskriptyvuoju naratyvu pagrįstų užstatymo morfotipų „metodologijos“ urbanistinio reglamentavimo koncepciją autorius jau aprašė (Petrušonis 2005). Taip pat jau buvo nurodyta, kokiais principais turi remtis kultūros paveldo objektų vertingųjų savybių nustatymas (Petrušonis 2002, 2006, 2010). Dar trumpai bus pristatytas alternatyvus miesto centrinių dalių formavimo prieigos variantas, kuris atspindi autoriaus parengtuose Lazdijų, Linkuvos, Tauragės, Biržų centrų ir Kauno Naujamiesčio teritorijos dalies urbanistiniuose architektūriniuose tyrimuose ir formavimo siūlymuose (Petrušonis 1990, 1991a, 1991b, 1993a, 1993b, 1995). Reglamentinių teiginių formulavimas šiuose darbuose pagrįstas kultūriniais archetipais, netiesioginiu orientavimu, todėl užtikrinamos kūrybinės abdukcijos sąlygos.

Tokioje prieigoje reglamentas – tai faktiškai sprendinius įprasminančių sąlygų tinklas. Gilinantis į konkretaus objekto (pvz., esamo pastato) tvarkymo sąly-

⁹ „minėti pasiūlymai nepretenduoja į projektus, nevaržo architektų kūrybinės laisvės, savito požiūrio, tačiau nurodo jiems generalinę kūrybos kryptį, padeda susidaryti kūrybinę poziciją“ (Miškinis 2005:170).

gas, tikslingas toks žengimas keitimo galimybių tinklu: pirmiausia susipažįstama su jam aktualių teritorinių vienetų (tokių kaip kiemai, aikštės, gatvės, kvartalai ir pan.) vienaip ar kitaip nulemtomis savybėmis, o paskui jau svarstomos vaidmenimis išreikštos sąlygos pačių pastatų problemų sprendimo plotmėje.

Tokioje priėjoje svarbus formuluojamų sąlygų konkretumas, apčiuopiamumas. Tą leidžia užtikrinantis atpažįstamumą „sceninis“ sąlygų pavidalas. „Scenos“ pateikiamos modeliais, kuriuose nurodomas „bazinis kadras“ ir objektų, kurie susiję su „baziniu kadru“ ir kurių buvimas pageidautinas tam tikrai *kokybinei būsenai* įtvirtinti, konfiguracijos aprašymas. Tuo tikslu teritorijos, joje esančių objektų tyrimai turi būti orientuoti į įvairių rūšių „baziniuose kadruose“ veikiančių miesto fragmentų esybės, savasties išsaugojimo garantijų radimą. Todėl tyrimuose turi būti pabrėžtas semantinės, fenomenologinės analizės sandas.

Aptarsime pavyzdį, kaip įvertinant fenomenologinės analizės duomenis mitologiniu naratyvu gali būti pateikti sėkmingo aikštės funkcionavimo determinantai. Tokie determinantai kaip socialiniai erdviniai aikštės potencialai gali būti išskirti į dvi grupes: erdviniai-planiniai ir sociokultūriniai, kurie apibrėžiami pagal atitinkamus kriterijus. Erdviniai-planiniai kriterijai: 1) centrinė aikštės padėtis mieste; 2) vizualinis aikštės uždarumas; 3) utilitariniai funkcionuojančių gatvių artumas; 4) galimybė komunikuoti balsu žmonėms, esantiems aikštės centre ir esantiems pakraščiuose. Sociokultūrinio pobūdžio kriterijai: 1) aikštės populiarumas; 2) atmintinų įvykių buvimas praeityje; 3) oficialių šventinių apeigų vykdymas; 4) aktyvios visuomeniškai reikšmingos simbolikos buvimas aikštėje.

Žinoma, tai tik dalis archetipinių aikštės bruožų, tačiau, jų neįgyvendinus, aikštės funkcionavimo kokybė gali būti nepakankama¹⁰. Šiame pavyzdyje aikštės struktūrinę organizaciją pagal atskirus kriterijus fiksuojantys „objektai“ ar savybės ir su jomis susijusios situacijos gali būti lengvai identifikuojamos. Tie atpažįstami objektai – tarsi „veikėjai“ ir visi kartu perteikia „sėkmingo aikštės funkcionavimo“ vaidmenų rinkinį – savotišką *vaidmeninę struktūrą*¹¹. Būtent ši struktūra suteikia kontekstinį apibrėžtumą sėkmingam aikštės funkcionavimui ir kartu įprasmina projekcinę veiklą, nes tik vaidmenų rinkinys, kurį gali stebėti projektuotojas, gali orientuoti ateities „kūrimą“.

Aikštei gali būti nustatyti ir kiti kultūriniais archetipais pagrįsti kokybiniai modeliai – mitologiniai na-

ratyvai. Pavyzdžiui, planuojant mažo miestelio aikštės kraštinių tvarkymą, istorinių kompozicinių savybių perimamumo užtikrinimas gali būti reglamentuojamas atsižvelgiant į tokius kriterijus¹²: 1) užstatymo aukštingumo pobūdžio perimamumas; 2) užstatymo linijos sutapimo su statybine linija pobūdžio perimamumas; 3) užstatymo kompaktiškumo pobūdžio perimamumas; 4) užstatymo reguliarumo pobūdžio perimamumas; 5) pastatų orientavimo į aikštę pobūdžio perimamumas; 6) funkcinių objektų paskirties pobūdžio perimamumas; 7) funkcinių objektų pasiekiamumo pobūdžio perimamumas.

Tvarkant aikštės kraštines, įgyvendinus visas situacijas, bus atspindėta visa vaidmenimis paremta struktūra, užtikrinanti atitinkamos kokybinės būsenos (istorinio kompozicinio perimamumo faktas) įgyvendinimą ir kartu konteksto (istorinis kompozicinis perimamumas) perteikimą.

Išvados

1. Planuojant urbanistinę renovaciją turi būti atsižvelgta į daugybės subjektų, darančių įtaką miesto aplinkos tvarkymui, interesus, intencijas ir galimybes. Konsensinį pagrindą gali sustiprinti projektavimo eigą veikiančių „teiginių“ formulavimas nepsiribojant individo psichologijos kategorijomis, o tokių informacinių vienetų formavimo procese didesnę dėmesį skiriant kolektyvinės psichologijos plotmei. Būtent tai gali atlikti kultūriniai archetipai, kurie praplečia kultūrinį kontekstą ir paskatina adekvatesnę bei motyvuotesnę renovuojamos urbanistinės aplinkos elementų reikšmės suvokimą.
2. Kritiškai išanalizavus ir įvertinus Lietuvoje vykstančių urbanistinės renovacijos procesų idėjinius pagrindus, nustatyta, kad kultūrinių archetipų recepcija iš esmės nepasireiškia, nes dominuoja deskriptyvieji naratyvai, užgožiantys mitologinius naratyvus, labai svarbius egzistencinei ikirefleksinei patirčiai perteikti kūrybiniame procese. Pačių deskriptyviųjų naratyvų vaidmuo reglamentavimo srityje taip pat labai reikšmingas kategorizuojant reiškinius laiko, erdvės ir dalykiniu požiūriu, tačiau vien jo nepakanka, kad architekto kuriančioji sąmonė galėtų operuoti visuomenės labui.
3. Tai, kad perdėm didelė reikšmė suteikiama deskriptyviesiems naratyvams, kaip kad yra šiuo metu (tai liudija trijų būdingų Lietuvos urbanistinės renovacijos procesams metodinių priėgų analizė), galima kalbėti apie tam tikrą renovacijos planavimo su-

¹⁰ Šis aikštės „testas“ parengtas pasinaudojus A. Stepanovo tyrimais (Степанов 1985) ir buvo panaudotas rengiant Lazdijų centro viešųjų erdvių tvarkymo reglamentą (Petrušonis 1990).

¹¹ Apie *vaidmeninę struktūrą* sąvoką ir jos reikšmę aprašant vietovės kultūrinį tapatumą detaliau žr. Petrušonis 2001:129.

¹² 1–5 kriterijai suformuluoti remiantis A. Miškinio atliktais miestelių tyrimais (1974); 6 ir 7 kriterijai – G. Kaganovo tekstu (Kаганов 1983).

bjekto šizofreniškumą. Ir tai ne metafora. Tiesiog tokiu atveju komunikacija – reglamentinės informacijos perdavimas – vyksta aplinkybėmis, kuriomis informacijos gavėjas – projektuotojas – to, kas perduodama, adekvačiai suvokti ir panaudoti kūrybiniame darbe iš esmės negali, todėl renovacijos procesas faktiškai yra nevaldomas.

4. Reglamentinių teiginių formulavimo prieigų analizė liudija, kad didesnis dėmesys skiriamas formai, sumenkinant dvasinio turinio vaidmenį, todėl kontekstinis tokių formuluočių pagrindimas tokiu pavidalu, kuris galėtų katalizuoti kūrybinę veiklą konsenso su visuomene sąlygomis, negalimas.
5. Urbanistinės aplinkos semantiniai, fenomenologiniai tyrimai, kurie galėtų padėti aktyviau atverti informaciją apie urbanistinės aplinkos elementų dvasinį turinį, apie kultūrinius archetipus ir taip prisidėti prie itin svarbių kūrybiniam procesui mitologinių naratyvų perteikimo, jeigu ir vyksta, urbanistinės renovacijos procesuose iš esmės neatsispindi.
6. Tai, kad per didelis dėmesys skiriamas deskriptyviesiems naratyvams, liudija, jog Lietuvos architektūrologijoje, urbanistikos moksle, kultūros paveldo objektų vertinimo metodologijoje neatsisakyta industrinei civilizacijai būdingo klasikinio pasaulėvaizdžio nuostatų, neatliepiama į postindustrinės civilizacijos keliamus iššūkius, kurių svarbiausi – dinamiškas, tinklinis, rekursyvus, nelinijiniai socialinės sąveikos procesais pasižymintis su praktine ir edukacine veikla susijusių informacinių procesų pobūdis, žinių visuomenės formavimo siekis.
7. Tokios klasikinės pasaulėžiūros pagrindu susiklosčiusios idėjinės nuostatos atstovauja pasenusiai metodologinei paradigmai, trukdančiai dialektiškai operuoti abiejų reikšmingų aplinkos suvokimui ir praktinės veiklos planavimui atvaizdavimo būdų (deskriptyviojo ir mitologinio) darnia sąveika; tokią sąveiką pagrįstų alternatyvinio pobūdžio reglamentinių teiginių formulavimo prototipų jau esama.

Literatūra

- Abduction. 2011. In *The Information Philosopher* [interaktyvus], [žiūrėta 2011 10 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.informationphilosopher.com/knowledge/abduction.html>>.
- Belting, H.; Dilly, H.; Kemp, W.; Sauerlander, W.; Wranke, M. 2002. *Meno istorijos įvadas*. Vilnius: Alma littera.
- Dickie, G. 2005. Aesthetics, in *The Routledge History of Philosophy*. Vol. X, *Philosophy of Meaning, Knowledge and Value in the Twentieth Century*. London and New York: Routledge. 325 p.
- Groat, L.; Wang, D. 2002. *Architectural Research Methods*. New York: Sage Publications.
- Lukšionytė-Tolvaišienė, N.; Steponaitytė, N. 2004. *Laisvės al. 90, Kaunas, pastatas su prekybos patalpomis. Paminkloausinės ekspertizės aktas*. Kaunas, 2004-04-26.
- Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių apsaugos įstatymas*. 2008-05-08, Nr. I-733.
- Lotmanas, J.; Uspenskis, B. 2004. Mitas – vardas – kultūra, in J. Lotman. *Kultūros semiotika* (Sud. A. Sverdiolas). Vilnius: Baltos lankos, 231–253.
- Miškinis, A. 1974. Lietuvos miestelių išplanavimo ir erdvinės struktūros charakteristika, iš *Lietuvos TSR architektūros klausimai* IV. Vilnius: Mintis, 103–166.
- Miškinis, A. 1991. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis. 154 p.
- Miškinis, A. (sud.). 2005. *Lietuvos urbanistikos paveldas: vertybių įteisinimas, apsauga, tvarkymas (1967–1993): dokumentų rinkinys*. Vilnius: Savastis. 210 p.
- Miškinis, A. 2009. Kauno Naujamiesčio urbanistinio modelio paieškos. Priešprojektinių tyrimų studija. Kaunas.
- Nekilnojamojų kultūros vertybių vertinimo ir atrankos kriterijų aprašas*. Patv. LR kultūros ministro 2005-04-15 d. įsakymu Nr. ĮV-150.
- Petrušonis, V. 1990. *Lazdijų centrinės dalies istorinė urbanistinė analizė ir pasiūlymai jos vertybėms respektuoti*. ASI. Kaunas.
- Petrušonis, V. 1991a. *Linkuvos miesto istorinės dalies urbanistiniai architektūriniai tyrimai ir formavimo principiniai projektiniai siūlymai*. ASI. Kaunas.
- Petrušonis, V. 1991b. *Tauragės centrinės dalies istoriniai urbanistiniai tyrimai, kultūros paveldo ir gamtos vertybių išsaugojimo siūlymai*. ASI. Kaunas.
- Petrušonis, V. 1993a. *Biržų miesto istorinės dalies urbanistiniai architektūriniai tyrimai ir principiniai formavimo siūlymai*. ASI. Kaunas.
- Petrušonis, V. 1993b. *Kauno Naujamiesčio teritorijos, apribotos Karo ligoninės, Bažnyčios, Būgos, Girstupio gatvėmis, geležinkeliu, Nemuno upe urbanistiniai architektūriniai tyrimai ir formavimo siūlymai*. II „Cechas“. Kaunas.
- Petrušonis, V. 1995. *Biržų miesto urbanistikos paminklo sklypų išplanavimo projektas*. II „Cechas“. Kaunas.
- Petrušonis, V. 2001. Vietovės kultūrinio tapatumo aprašymo teorinės prielaidos, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 25(3): 128–134.
- Petrušonis, 2002. Vietovės kultūrinio tapatumo subjektnis substratas, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 26(1): 18–36.
- Petrušonis, V. 2004. Introdukuotieji kultūriniai kodai Kauno architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 28(3, priedas): 57–62.
- Petrušonis, V. 2005. Aukštybinės statybos reguliavimas mieste, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 29 (1, priedas): 74–75.
- Petrušonis, V. 2006. Urbanistinių vertybių apsaugos metaloginis aspektas, iš *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 97–110.
- Petrušonis, V. 2007. Some aspects of phenomenology of the Locus' cultural identity: instrumental suggestions, in Aravot, I. (Ed.). *Architecture & Phenomenology: International Conference, 13–17 May, 2007/Technion, Haifa, Israel* [CD].

- Petrušonis, V. 2010. Kultūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą, *Urbanistika ir architektūra* 34(5): 252–261. doi:10.3846/tpa.2010.24
- Robinson, J. 1990. Architectural Research: Incorporating Myth and Science, *Journal of Architectural Education* 44(1): 20–32. doi:10.2307/1424972
- Schwaller de Lubicz, R. 1951. *Du Symbole et de la Symbolique*. Le Caire: Schnidler.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. 1985. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
- Užstatytų Vilniaus miesto teritorijų tankinimo metodika*. 2001. Patvirtinta Vilniaus miesto valdybos 2001 m. kovo 22 d. sprendimu Nr. 497V.
- Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas*. 2003. Patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2003 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. ĮV-490.
- Windley, P. 2003. *Cultural Archetypes*. Windley's Technometria [interaktyvus], [žiūrėta 2011 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.windley.com/archives/2003/02/cultural_archet.shtml>.
- Аронсон, С. 2004. Язык времени, в кн. Ж. Делёз. *Кино. Кино 1 образ-движение, Кино 2 образ время*. Москва: Ad Marginem, 11–36.
- Каганов, Г. З. 1983. Пространственные образы городской среды, *Труды ВНИИТЭ. Серия «Техническая эстетика»* 40: 7–22. Москва.
- Степанов, А. В. 1985. Площадь – пространство конфликта, в кн. *Социально-психологические основы средообразования*. Таллин, 97–98.
- Раппапорт, А. Г. 1990. Методологические проблемы исследований архитектурной формы, в кн. *Форма в архитектуре. Проблемы теории и методологии*, Москва: Стройиздат, 8–90.
- Шваллер де Любич, Р. 2001. *О символе и символическом. Легенды о египетских богах*. Москва: Рефл-бук, Вакслер.

a creative process required to present and disclose the pre-logic existential experience, which is usually very important. Therefore, chances to achieve consensus with the society on urban renovation based on such regulations are very thin. Alternative approaches for statement formulation to be used in regulative documents are also introduced in the presented article.

Keywords: urban renovation, protection of cultural heritage, cultural archetypes, descriptive narratives, mythological narratives, urban morphotype.

VYTAUTAS PETRUŠONIS

Dr, Assoc. Prof., Dept Fundamentals and Theory of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lithuania.
E-mail: vytautas_petr@yahoo.com

Doctor of the Humanities (architecture), VGTU, 2005. Research interests: respect for locus cultural identity, structural and typological features of architectural objects, architecture and psychology, ethical aspects of architecture, metacritical analysis of architectural activity.

RECEPTION OF CULTURAL ARCHETYPES IN THE PLANNING OF URBAN RENOVATION

V. Petrušonis

Abstract. In the planning of urban renovation, interests, intentions and potentials of a large variety of actors of an urban environment must be taken into account. In urban regulations, statements should be formulated on the groundwork of collective psychology rather than on the basis of categories of individual psychology. This can strengthen consensual basis, which is important for effective communication to all actual actors of urban renovation. In this aspect, the role of cultural archetypes is especially important. Thanks to the cultural archetypes, the cultural context – that can encourage more adequate and reasonable comprehension of the meaning of urban environment elements in a renovation process – can be better actualized. The article provides the analysis on the extent the cultural archetypes are reflected in statements of documents fulfilling the regulative function. The critical analysis and evaluation of the conceptual basis of the urban renewal process allow concluding that the reception of cultural archetypes essentially does not occur for the reason of domination of descriptive narratives, which emerge from mythological narratives for the purpose of